

M Z D A

Mzda se určuje nepřátelským bojem mezi kapitalistou a dělníkem. Nutnost vítězství pro kapitalistu. Kapitalista může žít bez dělníka déle než dělník bez kapitalisty. Spolčování mezi kapitalisty je běžné a účinné, spolčování dělníků je zakázáno a má pro ně zlé následky. Mimoto pozemkový vlastník a kapitalista mohou ke svým důchodům přidat průmyslové zisky, dělník ke svému příjmu v průmyslu nemůže přidat ani pozemkovou rentu, ani úroky z kapitálu. Proto tak velká konkurence mezi dělníky. Jedině pro dělníka je tedy oddělení kapitálu, pozemkového vlastnictví a práce nutné, podstatné a škodlivé oddělení. Kapitál a pozemkové vlastnictví nemusí v této abstrakci zůstat, dělníkova práce však ano.

Pro dělníka je tedy oddělení kapitálu, pozemkové renty a práce smrtelné.

Nejnižší a jediné nutná sazba mzdy je dána tím, aby měl dělník obživu, pokud pracuje, a k tomu ještě, aby mohl uživit rodinu a aby dělníci nevymřeli jako druh. Obvyklá mzda je podle Smitha nejnižší mzda, která je slučitelná se simple humanité*,²⁰ totiž s existencí hovada.

Poptávka po lidech řídí nutně produkci lidí jako každého jiného zboží. Je-li nabídka o mnoho větší než poptávka, poklesá část dělníků mezi žebráky nebo umírá hladem. Existence dělníka je tedy redukována na podmínku existence kteréhokoli jiného zboží. Z dělníka se stalo zboží a je pro něj štěstím, může-li se udat. A poptávka, na které závisí dělníkův život, závisí na rozmaru boháčů a kapitalistů. Přesáhne-li kvantita nabídky poptávku,

* s pouhým, prostým lidstvím.

pak jedna z částí, které konstituují cenu — zisk, pozemková renta, mzda — je placena pod cenou, část těchto položek se tedy vymyká tomuto úzu, a tržní cena tak tihne k přirozené ceně jakožto k ústřednímu bodu. Avšak 1) pro dělníka je při velké dělbě práce nejtěžší zaměřit svou práci jinam, 2) při svém podřízeném poměru ke kapitalistovi je nevýhodou postížen nejdříve.

Tíhnutím tržní ceny k přirozené ceně ztrácí tedy dělník nejvíce a bezpodmínečně. A právě kapitalistova schopnost zaměřit svůj kapitál jinam, buď zbavuje dělníka, omezeného na určité pracovní odvětví, chleba, nebo ho nutí, aby se podrobil všem požadavkům tohoto kapitalisty.

Nahodilé a nenadálé výkyvy tržní ceny postihují pozemkovou rentu méně než tu část ceny, která je proměněna v zisk a platy, avšak méně postihuje zisk než mzdu. Na jednu mzdu, která stoupá, připadá většinou jedna, která zůstává ustálena, a jedna, která klesá.

Dosáhne-li kapitalista zisku, nemusí to nutně znamenat zisk i pro dělníka, avšak ztrácí-li kapitalista, ztrácí nutně i dělník. Tak dělník nic nezískává, drží-li kapitalista tržní cenu nad přirozenou cenou pomocí výrobního nebo obchodního tajemství, monopolů nebo výhodné polohy svého pozemku.

Dále: *Ceny práce jsou mnohem konstantnější než ceny životních prostředků.* Často jsou v protikladném poměru. V roce, kdy je draho, se snížením poptávky mzda sníží, zvýší se zvýšením ceny životních prostředků. Kolísá tedy. V každém případě určité množství dělníků přijde o chleba. V letech láce zvyšováním poptávky mzda roste, zmenšuje se, protože se snižují ceny životních prostředků. Tedy kolísá.

Jiná nevýhoda pro dělníka:

Ceny práce u různých druhů dělníků jsou mnohem rozdílnější než zisky různých odvětví, na kterých se podílí kapitál. U práce vystupuje celá přirozená duchovní a sociální rozdílnost individuální činnosti a je různě odměňována, kdežto mrtvý kapitál postupuje vždy stejně a je lhostejný vůči skutečné individuální činnosti.

Vůbec je třeba poznamenat, že tam, kde stejně utrpí dělník i kapitalista, utrpí dělník na své existenci, kapitalista na zisku ze svého mrtvého mamonu.

Dělník nemusí bojovat jen o fyzické prostředky ke svému životu, musí bojovat o získání práce, tj. o možnost, o prostředky, aby mohl uskutečnit svou činnost.

Vezmeme trojí hlavní poměry, v nichž se může ocitát společnost, a zkoumejme situaci dělníka v ní.

1. Je-li bohatství společnosti v úpadku, trpí dělník nejvíce, neboť: Ačkoli dělnická třída nemůže mít takové zisky jako třída vlastníků za příznivého stavu společnosti, *aucune ne souffre aussi cruellement de son déclin que la classe des ouvriers.**²¹

2. Vezmeme nyní společnost, v níž je bohatství na vzestupu. Tento stav jako jediný je dělníkovi příznivý. Dochází zde ke konkurenci mezi kapitalisty. Poptávka po dělnících překračuje jejich nabídku. Ale:

Za prvé: Zvýšení mzdy způsobuje mezi dělníky *přepracovanost*. Čím více si chtějí vydělat, tím více svého času musí obětovat a vzdávající se naprosto veškeré svobody musí vykonávat otrockou práci ve službě hrabivosti. Přitom si tím zkracují dobu svého života. Že se takto zkracuje trvání jejich života, je pro dělnickou třídu jako celek příznivá okolnost, protože tak vzniká nutnost stále nové nabídky. Tato třída musí vždy část sebe sama obětovat, aby úplně nezahynula.

Dále: Kdy je ve společnosti obohacování na postupu? Tehdy, když v zemi rostou kapitály a důchody. To je však možné jen

a) tím, že se nahromadí mnoho práce, neboť kapitál je nahromaděná práce; tedy tím, že se dělníkovi bere z rukou stále více jeho produktů, že jeho vlastní práce proti němu vystupuje stále více jako cizí vlastnictví a že prostředky jeho existence i jeho činnosti se stále více koncentrují v ruce kapitalisty.

β) Hromadění kapitálu zmnožuje dělbu práce, dělba práce zmnožuje počet dělníků; a obráceně počet dělníků zmnožuje dělbu práce, tak jako dělba práce zmnožuje nahromadění kapitálu. Touto dělbou práce na jedné straně a hromaděním kapitálu na druhé straně se dělník stává více a více závislým čistě na práci, a to na určité, velmi jednostranné, strojové práci. Jako je tedy duchovně i tělesně stlačován na úroveň stroje a z člověka se stává jakási abstraktní činnost a břicho, tak se

* zato její úpadek nepřináší zase žádné jiné třídě více utrpení.

také stává stále závislejším na všech výkyvech tržní ceny, na použití kapitálu a na rozmaru boháčů. Právě tak tím, že roste třída lidí, kteří jen pracují, zvyšuje se konkurence mezi dělníky, tedy jejich cena se snižuje. V továrně dosahuje toto postavení dělníka svého vrcholu.

γ) Ve společnosti, kde roste blahobyt, mohou žít z peněžních úroků už jen největší boháči. Všichni ostatní musí se svým kapitálem něco podnikat nebo jej vložit do obchodu. Tím se tedy zvětšuje konkurence mezi kapitály, zvětšuje se koncentrace kapitálů, velcí kapitalisté přivádějí malé kapitalisty na mizinu a část bývalých kapitalistů klesá mezi třídu dělníků, kterou tento přísun zčásti zase postihuje stlačováním mzdy a uvádí ji do ještě větší závislosti na nemnoha velkých kapitalistech; tím že se počet kapitalistů zmenšil, jejich konkurence vzhledem k dělníkům už skoro neexistuje a tím, že vzrostl počet dělníků, stala se jejich vzájemná konkurence o to větší, nepřirozenější a násilnější. Část dělnického stavu upadá proto stejně nutně do stavu žebroty a hladu, jako část středních kapitalistů upadá do stavu dělnického.

Tedy i stav společnosti, který je dělníkovi nejpříznivější, má pro něho jako nutný následek přepracování a brzkou smrt, poklesnutí na úroveň stroje, otročení kapitálu, který se proti němu nebezpečně hromadí, novou konkurenci a smrt hladem nebo žebrotou části dělníků.

Zvyšování mzdy vzbuzuje v dělníkovi kapitalistovu žádostivost zbohatnout, kterou však může uspokojit jen tím, že jí obětuje svého ducha i tělo. Zvyšování mzdy předpokládá hromadění kapitálu a také k němu vede; klade tedy produkt práce stále cizěji proti dělníkovi. Právě tak ho dělba práce činí stále jednostrannějším a závislejším, jako vyvolává nejen konkurenci lidí, ale i strojů. Protože dělník poklesl na úroveň stroje, může stroj proti němu vystoupit jako konkurent. A konečně, jako hromadění kapitálu rozmnožuje kvantitu průmyslu, tedy dělníky, tak touto akumulací vede táž kvantita průmyslu k větší kvantitě výrobků, která se stává nadvýrobou a končí buď tím, že velká část dělníků je vysazena z práce, nebo že jejich mzda je redukována na docela ubohé minimum.

To jsou následky stavu společnosti, který je pro dělníka nejpríznivější, totiž stavu *rostoucího, vzestupného* bohatství.

Nakonec ale musí tento vzestupný stav jednou přece dosáhnout svého vrcholu. Jaká je potom situace dělníka?

3. „V zemi, která by dosáhla nejvyššího možného stupně svého bohatství, by obojí, mzda i úroky z kapitálu, byly velmi nízké. Mezi dělníky by konkurence při hledání zaměstnání byla tak veliká, že by se mzdy snížily natolik, kolik stačí k obživě příslušného počtu dělníků, a protože země by již byla dostatečně zalidněna, nemohl by se tento počet zvyšovat.“²²

Toto + by muselo zemřít.

Tedy v sestupném stavu společnosti progresivní bída dělníka, ve stavu na vzestupu bída komplikovaná, v dovršeném stavu bída ustálená.

Ale protože podle Smitha není šťastná společnost, kde většina trpí,²³ protože však nejbohatší stav společnosti vede k tomuto utrpení většiny a protože národní ekonomie (vůbec společnost soukromých zájmů) vede k tomuto nejbohatšímu stavu, pak je tedy *neštěstí* společnosti cílem národní ekonomie.

Pokud jde o poměr mezi dělníkem a kapitalistou, je třeba ještě poznamenat, že zvyšování mzdy je kapitalistovi více než vyrovnáno zmenšením kvantity pracovní doby a že zvyšování mzdy a zvyšování úroků z kapitálu působí na cenu zboží jako jednoduchý a složitý úrok.

Postavme se nyní zcela na stanovisko národního ekonomy a srovnajme podle něho teoretické a praktické nároky dělníků.

Ekonom nám říká, že původně a podle svého pojmu patří *celý produkt* práce dělníkovi. Ale zároveň nám říká, že ve skutečnosti připadá dělníkovi ta nejmenší a nejnezbytnější část produktu; jen tolik, kolik je nutné, aby existoval nikoli jako člověk, nýbrž jako dělník, aby rozmnožil nikoli lidstvo, nýbrž otrockou třídu dělníků.

Ekonom nám říká, že vše se kupuje prací a že kapitál není nic než nahromaděná práce, ale zároveň nám říká, že dělník, který si ani zdaleka nemůže koupit všechno, musí prodávat sám sebe a své lidství.

Zatímco pozemková renta lenošivého majitele pozemků činí většinou třetinu výnosu půdy a zisk podnikavého kapitalisty dokonce dvojnásobek peněžního úroku, to, co si v nejlepší případě navíc vydělá dělník, dělá tolik, že mu ze čtyř dětí dvě musí hladovět a zemřít.

Zatímco podle ekonoma je práce to jediné, čím člověk zvětšuje hodnotu produktů přírody, zatímco práce je jeho činné vlastnictví, mají pozemkový vlastník a kapitalista, kteří jakožto pozemkový vlastník a jakožto kapitalista jsou jen privilegovanými a zahálčivými bohy, podle těžce národní ekonomie všude nad dělníkem převahu a předpisují mu zákony.

Zatímco podle ekonoma je práce jedinou neměnnou cenou věcí, není nic nahodilejšího než cena práce, nic není vystaveno větším výkyvům.

Zatímco dělba práce zvyšuje produktivní sílu práce, bohatství a zjemnělost společnosti, zbídačuje dělníka až na úroveň stroje. Zatímco práce způsobuje hromadění kapitálu a tím i stoupající blahobyt společnosti, činí dělníka stále závislejším na kapitalistovi, vede ho k větší konkurenci, vhání ho do štvánice nadvýroby, po níž následuje zrovna taková ochablost.

Zatímco zájem dělníka nestojí podle ekonoma nikdy proti zájmu společnosti, stojí společnost vždy a nutně proti zájmu dělníka.

Podle ekonoma nestojí zájem dělníkův nikdy proti zájmu společnosti 1., protože zvýšení mzdy se více než nahrazuje zmenšením kvantity pracovní doby, vedle ostatních výše uvedených následků; a 2., protože vzhledem ke společnosti je celý hrubý produkt produktem čistým a čistý produkt má význam jen vzhledem k soukromníkovi.

Že však práce dokonce nejen za nynějších podmínek, nýbrž vůbec pokud je jejím účelem pouhé zvětšování bohatství, že — jak říkám — práce sama je škodlivá, neblahá, to plyne z ekonomových výkladů, aniž o tom ví.

Co do pojmu jsou pozemková renta a kapitálový zisk *srážky*, které jdou na úkor mzdy. Ale ve skutečnosti je mzda srážka, kterou země a kapitál poskytují dělníkovi, ústupek produktu práce dělníkovi, práci.

Ve stavu, kdy společnost upadá, trpí dělník nejtíže. Tím, že na něj tlak doléhá obzvlášť tíživě, je vinno jeho postavení jako dělníka, ale tlak vůbec je způsobován postavením ve společnosti.

Avšak ve stavu, kdy je společnost na vzestupu, je zkáza a

chudnutí dělníka produktem jeho práce a bohatství, jím vyráběného. Tedy bída, která se rodí ze samé *podstaty* dnešní práce.

Nejbohatší stav společnosti, ideál, jehož se však přece jen přibližováním dosahuje, který je přinejmenším účelem národní ekonomie i občanské společnosti, je pro dělníky *stálá bída*.

Rozumí se samo sebou, že na *proletáře*, tj. na toho, kdo žije bez kapitálu a pozemkové renty, čistě z práce, a to z práce jednostranné, abstraktní, pohlíží národní ekonomie jen jako na *dělníka*. Může proto stanovit poučku, že dělník zrovna tak jako každý kůň musí vydělat tolik, aby mohl *pracovat*. Nevšímá si ho v době, kdy nepracuje, nepohlíží na něj jako na člověka, nýbrž přenechává takové zkoumání *trestnímu soudnictví*, lékařům, náboženství, statistickým tabulkám, politice a dozorcům nad žebráky.

Povznesme se nyní nad úroveň národní ekonomie a pokusme se odpovědět na dvě otázky, plynoucí z dosavadního výkladu, který jsme podali téměř slovy ekonomů.

1. Jaký smysl má ve vývoji lidstva tato redukce největší části lidstva na abstraktní práci?

2. V čem chybují reformátoři *en détail**, kteří budto chtějí *zvýšit* mzdu a tím zlepšit postavení dělnické třídy, nebo pokládají *rovnost* mzdy (jako Proudhon) za účel sociální revoluce?

Práce se v národní ekonomii vyskytuje jen v podobě *výdělečné činnosti*.

— — —

* v drobnostech.

[O D C I Z E N Á P R Á C E]

Vycházeli jsme z předpokladů národní ekonomie. Přijali jsme její řeč a zákony. Předpokládali jsme soukromé vlastnictví, oddělení práce, kapitálu a půdy stejně jako oddělení mzdy, zisku z kapitálu a pozemkové renty, jako dělbu práce, konkurenci, pojem směnné hodnoty atd. Z národní ekonomie samé, jejími vlastními slovy jsme ukázali, že dělník poklesá ve zboží, a to ve zboží nejbědnější, že bída dělníková je v nepřímém poměru k moci a velikosti jeho produkce, že nutným důsledkem konkurence je akumulace kapitálu v nemnoha rukou, tedy hrůznější obnovení monopolu, a konečně, že mizí rozdíl mezi kapitalistou a pozemkovým rentiérem stejně jako mezi rolníkem a manufakturním dělníkem a že celá společnost se musí rozpadnout na dvě třídy, na třídu *vlastníků* a nemajetných *dělníků*.

Národní ekonomie vychází z faktu soukromého vlastnictví. Nevysvětluje nám je. *Materiální* proces soukromého vlastnictví, jímž toto vlastnictví ve skutečnosti prochází, zachycuje v obecných, abstraktních formulích, které pro ni pak platí jako *zákony*. Tyto zákony *nechápe*, tzn. neukazuje, jak vyplývají z podstaty soukromého vlastnictví. Národní ekonomie nám nedává žádné vysvětlení důvodu oddělení práce a kapitálu, kapitálu a půdy. Určuje-li např. poměr mzdy k zisku z kapitálu, je pro ni posledním důvodem zájem kapitalistů; tzn. předpokládá to, co má vyložit. Právě tak to všude dopadá s konkurencí. Vysvětluje se vnějšími okolnostmi. Nakolik jsou tyto vnější, zdánlivě nahodilé okolnosti jen výrazem nutného vývoje, o tom nás národní ekonomie nijak nepoučuje. Viděli jsme, jak se jí sama směna jeví jako nahodilý fakt. Jediná kola,

kteřá politický ekonom uvádí do pohybu, jsou *hrabivost a válka mezi hrabivci — konkurence*.

Právě proto, že národní ekonomie nechápe souvislost pohybu, mohlo se např. učení o konkurenci znovu postavit proti učení o monopolu, učení o svobodě živností proti učení o korporacích, učení o dělení pozemkového majetku proti učení o velkém pozemkovém vlastnictví, neboť konkurence, svoboda živností, dělení pozemkového majetku byly vykládány a pochopeny jen jako nahodilé, úmyslné a násilné, nikoliv jako nutné, nevyhnutelné a přirozené důsledky monopolu, korporací a feudálního vlastnictví.

Musíme tedy nyní pochopit podstatnou souvislost mezi soukromým vlastnictvím, hrabivostí, oddělením práce, kapitálu a pozemkového vlastnictví, směny a konkurence, hodnoty a znehodnocení lidí, monopolu a konkurence atd., mezi veškerým tímto odcizením a *peněžním* systémem.

Nepřenášejíme se do nějakého vybájeného prvotního stavu jako ekonom, když chce vysvětlovat. Takový prvotní stav nic nevysvětlí. Ekonom jen posune otázku do šedé, mlhavé dálky. Formou faktu, události předpokládá to, co má dovodit, totiž nutný vztah mezi dvěma věcmi, např. mezi dělbou práce a směnou. Tak vysvětluje teologie původ zla prvotním hříchem, tzn. ekonom předpokládá jako fakt, ve formě dějin, to, co má vysvětlit.

My vycházíme z ekonomického, *současného* faktu.

Dělník se stává tím chudším, čím více bohatství produkuje, čím více nabývá jeho výroba na moci a na objemu. Dělník se stává tím levnějším zbožím, čím více zboží vytváří. *Zhodnocování* světa věcí roste přímo úměrně *znehodnocování* světa lidí. Práce neprodukuje jen zboží, produkuje sebe samu a dělníka jako *zboží*, a to v tom poměru, v jakém produkuje zboží vůbec.²⁴

Tento fakt nevyjadřuje nic víc než: předmět, který práce produkuje, její produkt vystupuje proti ní jako nějaká *cizí bytost*, jako *moc nezávislá* na výrobcí. Produkt práce je práce, která se v nějakém předmětu fixuje, zvěčnila se v něm, je to *zpředmětnění* práce. Uskutečnění práce je její zpředmětnění. Toto uskutečnění práce se v ekonomickém stavu jeví jako *odskutečnění* dělníka, zpředmětnění jako *ztráta a poroba předmětu*, přivlastnění jako *odcizení*, jako *zvnějšnění*.

Uskutečnění práce se jeví natolik jako odsutečnění, že je dělník odsutečňován až k smrti hladem. Zpředmětnění se jeví natolik jako ztráta předmětu, že je dělník oloupen nejen o nejnnutnější předměty života, ale také o nejnnutnější předměty práce. Ba i sama práce se stává předmětem, jehož se může zmocnit jen s krajním úsilím a s naprosto nepravdělnými přestávkami. Přivlastnění předmětu se jeví natolik jako odcizení, že oč více předmětů dělník vyrábí, o to méně může vlastnit a o to více upadá do područí svého produktu, kapitálu.

V určení, že se dělník vztahuje k *produktu své práce* jako k *cizímu* předmětu, tkví všechny tyto důsledky. Neboť podle tohoto předpokladu je jasné: čím více se dělník vypracuje, tím mocnější se stává cizí předmětný svět, který proti sobě vytváří, tím chudší se stává on sám, jeho vnitřní svět, tím méně mu náleží jako jemu vlastní. Zrovna tak je tomu v náboženství. Čím více člověk vkládá do Boha, tím méně si ponechává sám v sobě. Dělník vkládá svůj život do předmětu; ale pak už život nepatří jemu, nýbrž předmětu. Čím větší je tedy tato činnost, o to bezpředmětnější je dělník. Co jest produkt jeho práce, není on. Čím větší jest tedy tento produkt, tím méně jest on sám. *Zvnějšnění* dělníka v jeho produktu znamená nejen to, že se jeho práce stává předmětem, *vnější* existencí, nýbrž že existuje *mimo něj*, nezávisle, vůči němu cizí, a že se vůči němu stává samostatnou mocí, že život, jež propůjčil předmětu, vystupuje proti němu nepřátelsky a cize.

Prozkoumejme nyní blíže *zpředmětnění*, produkci dělníka a v ní *odcizení*, *ztrátu* předmětu, jeho produktu.

Dělník nemůže nic tvořit bez *přírody*, bez *smyslového vnějšího světa*. Příroda je látka, na níž se jeho práce uskutečňuje, v níž je činná, z níž a jejímž prostřednictvím produkuje.

Ale tak jako příroda poskytuje práci *prostředky k životu* v tom smyslu, že práce nemůže *žít* bez předmětů, na nichž je vykonávána, tak na druhé straně poskytuje také *prostředky k životu* v užším smyslu, totiž *prostředky fyzické obživy dělníka* samého.

Čím více si tedy dělník svou prací *přivlastňuje* vnější svět, smyslovou přírodu, tím více se připravuje o *životní prostředky* ze dvou stránek, předně tím, že smyslový vnější svět přestává být čím dále více předmětem, náležejícím jeho práci,

životním prostředkem jeho práce; za druhé tím, že tento svět přestává být čím dál více *životním prostředkem* v bezprostředním smyslu, prostředkem fyzické obživy dělníka.

Z těchto dvou stránek stává se tedy dělník otrokem svého předmětu, jednak tím, že udržuje *předmět práce*, tj. že udržuje *práci*, a za druhé tím, že udržuje *prostředky obživy*. Jednak tedy tím, že může existovat jako *dělník*, za druhé tím, že může existovat jako *fyzický subjekt*. Vrcholem tohoto rabství je, že se jako *fyzický subjekt* může udržet už jen jako dělník a dělníkem je už jenom jako *fyzický subjekt*.

(Odcizení dělníka v jeho předmětu se vyjadřuje podle ekonomických zákonů tak, že čím více dělník produkuje, tím méně může konzumovat, že čím více hodnot tvoří, tím více ztrácí na hodnotě, na důstojnosti, že čím vzhlednější je jeho výrobek, tím nevzhlednější je dělník, čím civilizovanější je jeho předmět, tím barbarštější je dělník, čím mocnější je práce, tím bezmocnější se stává dělník, čím duchaplnější se stává práce, tím duchaprázdňejším se stává dělník a tím více se stává otrokem přírody.)

Národní ekonomie skrývá odcizení v podstatě práce tím, že nezkoumá bezprostřední vztah mezi dělníkem (prací) a výrobou. Ovšem. Práce produkuje divy pro boháče, ale pro dělníka produkuje nedostatek. Produkuje paláce, ale pro dělníka brlohy. Produkuje krásu, ale pro dělníka zmrzačení. Nahrazuje práci stroji, ale část dělníků vrhá zpátky k barbarské práci a z ostatních dělá stroje. Produkuje ducha, ale pro dělníka produkuje slabomyslnost, kretenismus.

Bezprostřední vztah práce k jejím produktům je vztah dělníka k předmětům jeho výroby. Vztah majetného k předmětům výroby a k ní samé je jenom *důsledkem* tohoto prvního vztahu. A potvrzuje ho. Tuto druhou stránku prozkoumáme později. Ptáme-li se tedy: Jaký je podstatný vztah práce, ptáme se po vztahu *dělníka* k výrobě.

Dosud jsme zkoumali odcizení, zvnějšnění dělníka jen z této jedné stránky, totiž jeho *vztah k produktům jeho práce*. Ale odcizení se neukazuje jen ve výsledku, ale v *aktu výroby*, uvnitř *produkcující činnosti* samé. Jak by mohl dělník vystoupit cize vůči produktu své činnosti, kdyby se sám sobě neodcizoval v aktu výroby samé? Vždyť produkt je jen resumé činnosti výroby.

Je-li tedy produkt práce zvnějšněním, pak musí výroba sama být činným zvnějšněním, zvnějšněním činnosti, činností zvnějšnění. V odcizení předmětu práce se shrnuje jen odcizení, zvnějšnění v činnosti práce samé.

A v čem záleží zvnějšnění práce?

Předně v tom, že práce je dělníkovi *vnější*, tj. nenáleží k jeho podstatě, že se proto dělník ve své práci nepotvrzuje, ale popírá, necítí se v ní dobře, ale je v ní nešťasten, nerozvíjí v ní žádnou svobodnou fyzickou ani duchovní energii, ale moří svou tělesnost a ruší svého ducha. Proto se dělník cítí při sobě teprve vně práce a v práci se cítí vně sebe. Doma je, když nepracuje, a když pracuje, není doma. Jeho práce není proto dobrovolná, ale vynucená, *nucená práce*. Není proto uspokojením nějaké potřeby, ale jen *prostředkem* k uspokojování potřeb mimo ni. Její cizota se projevuje jasně v tom, že jakmile neexistuje žádný fyzický ani jiný nátlak, utíká se před ní jako před morem. Vnější práce, práce, v níž se člověk zvnějšňuje, je práce sebeobětování, trýznění. Konečně se vnějškovost práce jeví pro dělníka v tom, že není jeho vlastní, ale někoho jiného, že mu nepatří, že v ní nenáleží sám sobě, ale někomu jinému. Tak jako v náboženství vlastní činnost lidské fantazie, lidského mozku a lidského srdce působí na individuum nezávisle na něm, tzn. jako nějaká cizí božská nebo dábská činnost, tak ani dělníkova činnost není jeho vlastní činností. Náleží někomu jinému. Dělník v ní ztrácí sebe sama.

Z toho tedy plyne závěr, že se člověk (dělník) cítí být svobodně činným už jen ve svých zvířecích funkcích, v jídle, pití a plození, nanejvýš ještě v bydlení, strojení atd., a ve svých lidských funkcích se cítí už jen jako zvíře. Zvířecí se stává lidským a lidské se stává zvířecím.

Jídlo, pití a plození atd. jsou sice také pravé lidské funkce. Ale v abstrakci, která je odlučuje od ostatního okruhu lidské činnosti a dělá z nich poslední a výhradní konečné účely, jsou zvířecí.

Zkoumali jsme akt odcizení praktické lidské činnosti, práci, ze dvou stránek. 1. Vztah dělníka k *produktu práce* jako k cizímu předmětu, který má nad ním moc. Tento vztah je zároveň vztahem k smyslovému vnějšnímu světu, k přírodním předmětům jako k nějakému cizímu světu, který stojí nepřátelsky

proti němu. 2. Vztah práce k *aktu produkce* uvnitř *práce*. Tento vztah je vztahem dělníka k jeho vlastní činnosti jako k cizí, jemu nezáležející, činnosti jako trpění, síla jako bezmocnost, plození jako kastrace, *vlastní* fyzická a duchovní energie dělníka, jeho osobní život — neboť co jiného je život než činnost — jako proti němu samému obrácená, na něm nezávislá, jemu nezáležející činnost. *Sebeodcizení* jako předtím odcizení *věci*.

Musíme nyní vyvodit ještě třetí určení *odcizené práce* z obou dosavadních.

Člověk je rodová bytost nejen tím, že prakticky a teoreticky činí svým předmětem rod — jak svůj vlastní, tak i rod ostatních věcí, nýbrž — a to je jen jiný výraz pro touž věc — i tím, že se k sobě samému vztahuje jako k přítomnému, živému rodu, tím, že se vztahuje k sobě jako k *univerzální* a proto svobodné bytosti.

Rodový život u člověka stejně jako u zvířete záleží fyzicky jednak v tom, že člověk (tak jako zvíře) žije z neorganické přírody, a oč je člověk univerzálnější než zvíře, o to univerzálnější je oblast neorganické přírody, z níž žije. Jako rostliny, zvířata, kamení, vzduch, světlo atd. tvoří teoreticky část lidského vědomí jednak jako předměty přírodní vědy, jednak jako předměty umění — jeho duchovní neorganickou přírodu, prostředky duchovního života, které teprve musí upravit, aby je mohl požívat a strávit —, tak tvoří i prakticky část lidského života a lidské činnosti. Fyzicky žije člověk jen z těchto produktů přírody, ať už se objeví ve formě potravy, otopu, oděvu, obydlí atd. Univerzálnost člověka se jeví prakticky právě v univerzálnosti, která dělá z celé přírody své *neorganické* tělo, jak pokud je příroda 1. bezprostředním prostředkem k životu, tak pokud je 2. hmotou, předmětem a nástrojem jeho životní činnosti. Příroda je *neorganickým tělem* člověka, totiž příroda, pokud není sama lidským tělem. Člověk *žije* z přírody znamená: příroda je jeho *tělo*, s nímž musí zůstat v ustavičném procesu, aby nezemřel. Že fyzický a duchovní život člověka souvisí s přírodou, nemá žádný jiný smysl, než že příroda souvisí sama se sebou, neboť člověk je částí přírody.

Tím, že odcizená práce odcizuje člověku 1. přírodu, 2. jeho samého, jeho vlastní činnou funkci, jeho životní činnost, odcizuje člověku *rod*; činí mu z *rodového života* prostředek indivi-

duálního života. Za prvé odcizuje rodový život a individuální život a za druhé činí individuální život v jeho abstrakci účelem rodového života rovněž v jeho abstraktní a odcizené podobě.

Neboť za prvé se jeví člověku práce, *životní činnost, produktivní život* sám jen jako *prostředek* k uspokojení nějaké potřeby, potřeby zachování fyzické existence. Produktivní život je však rodový život. Je to život plodící život. Ve způsobu životní činnosti spočívá celý charakter určité species, její rodový charakter a svobodná vědomá činnost je rodový charakter člověka. Život sám se jeví jen jako *prostředek k životu*.

Zvíře je bezprostředně totožné se svou životní činností. Nelíší se od ní. Je *touto činností*. Člověk dělá samu svou životní činnost předmětem svého chtění a svého vědomí. Má vědomou životní činnost. Není to určenost, s níž bezprostředně splývá. Vědomá životní činnost odlišuje člověka bezprostředně od zvířecí životní činnosti. Právě jen tím je rodovou bytostí. Anebo je jen vědomou bytostí, tj. jeho vlastní život je mu předmětem právě proto, že je rodovou bytostí. Jen proto je jeho činnost svobodnou činností. Odcizená práce převrací tento vztah tak, že člověk právě proto, že je vědomou bytostí, činí ze své životní činnosti, ze své *podstaty* jen prostředek své existence.

Praktickým vyráběním *předmětného světa, zpracováním* neorganické přírody se člověk osvědčuje jako vědomá rodová bytost, tj. bytost, která se vztahuje k rodu jako ke své vlastní podstatě nebo k sobě jako k rodové bytosti. Zvíře sice také produkuje. Staví si hnízdo, obydí jako včela, bobr, mravenec atd. Avšak produkuje jen to, co bezprostředně potřebuje pro sebe nebo pro své mládě; produkuje jednostranně, kdežto člověk produkuje univerzálně; produkuje ovládáno bezprostřední fyzickou potřebou, kdežto člověk produkuje sám, bez fyzické potřeby, a doopravdy produkuje teprve v nezávislosti na ní; zvíře produkuje jenom sebe sama, kdežto člověk reprodukuje celou přírodu; produkt zvířete náleží bezprostředně k jeho fyzickému tělu, kdežto člověk vystupuje svobodně vůči svému produktu. Zvíře tvoří jen podle míry a potřeby druhu, k němuž náleží, kdežto člověk dovede tvořit podle míry každého druhu a všude dovede přikládat na předmět inherentní míru; proto člověk tvoří také podle zákonů krásy.

Právě ve zpracovávání předmětného světa se proto člověk skutečně teprve osvědčuje jako *rodová bytost*. Tato produkce je jeho činný rodový život. Touto produkcí se jeví příroda jako jeho dílo a jeho skutečnost. Předmět práce je tedy *zpředmětnění rodového života člověka*: tím, že se člověk zdvojuje nejen intelektuálně jako ve vědomí, nýbrž činně, skutečně, a pohlíží na sebe sama ve světě, který sám vytvořil. Proto tím, že odcizená práce připravuje člověka o předmět jeho výroby, připravuje ho o jeho *rodový život*, o jeho skutečnou rodovou předmětnost a mění jeho přednost před zvířetem v nevýhodu, že je mu odnímáno jeho neorganické tělo, příroda.

Právě tak tím, že odcizená práce degraduje vlastní činnost, svobodnou činnost na prostředek, činí rodový život člověka prostředkem jeho fyzické existence.

Vědomí, které má člověk o svém rodu, proměňuje se odcizením tedy tak, že se mu rodový život stává prostředkem.

Odcizená práce činí tedy:

3. *rodovou bytost člověka*, a to jak přírodu, tak jeho duchovní rodovou potenci bytosti jemu *cizí, prostředkem* jeho *individuální existence*. Odcizuje člověku jeho vlastní tělo i přírodu mimo něj, i jeho duchovní bytost, jeho *lidskou* podstatu.

4. Bezprostředním důsledkem toho, že je člověk odcizen produktu své práce, své životní činnosti, své rodové bytosti, je *odcizení člověka člověku*. Stojí-li člověk sám proti sobě samému, stojí proti němu *druhý* člověk. Co platí o vztahu člověka k jeho práci, k produktu jeho práce a k sobě samému, to platí o vztahu člověka k druhému člověku, i k práci a předmětu druhého člověka.

Vůbec věta, že člověk je odcizen své rodové bytosti, znamená, že jeden člověk je odcizen druhému člověku tak, jako každý z nich je odcizen lidské podstatě.

Odcizení člověka, vůbec každý vztah, v němž je člověk sám vůči sobě, je uskutečněn, vyjadřuje se teprve ve vztahu, v němž je člověk vůči druhému člověku.

Ve vztahu odcizené práce pohlíží tedy každý člověk na druhého podle měřítka a vztahu, v němž je on sám jako dělník.

Vyšli jsme z ekonomického faktu, z odcizení dělníka a jeho produkce. Vyslovili jsme pojem tohoto faktu: *odcizenou, zvněj-*

šněnou práci. Analyzovali jsme tento pojem, analyzovali jsme tedy jen ekonomický fakt.

Podívejme se nyní dále, jak se pojem odcizené, zvnějšněné práce musí vyslovit a znázornit ve skutečnosti.

Je-li mi produkt práce cizí, vystupuje-li proti mně jako cizí moc, komu pak náleží?

Nepatří-li mi má vlastní činnost, je cizí, vynucenou činností, komu pak náleží?

Nějaké jiné bytosti než mně.

Kdo je tato bytost?

Bohové? V prvních dobách se ovšem hlavní produkce, jako například stavba chrámů atd. v Egyptě, Indii, Mexiku, jeví ve službě bohům, stejně jako patří produkt bohům. Jenže bohové sami nebyli nikdy zaměstnavateli. Právě tak ani *příroda*. A jaký by to byl také rozpor, aby se člověk, čím více si podmaňuje přírodu svou prací, čím nadbytečnějšími se stávají zázraky bohů díky zázrakům průmyslu, měl kvůli těmto silám vzdát radosti z produkce a z užívání produktu.

Cizí bytost, jíž práce a produkt práce patří, které práce slouží a která může užívat produktu práce, může být jen *člověk sám*.

Nepatří-li dělníkovi produkt jeho práce, je-li vůči němu cizí mocí, pak je to možné jen tak, že náleží *jinému člověku mimo dělníka*. Je-li mu jeho činnost trýzní, musí být druhému *požitkem* a životní radostí. Ne bohové, ne příroda, jen člověk sám může být touto cizí mocí nad člověkem.

Uvažme ještě dříve vyslovenou větu, že vztah člověka k sobě samému je mu *předmětný, skutečný* teprve jeho vztahem k druhému člověku. Vztahuje-li se tedy k produktu své práce, ke své zpředmětněné práci jako k *cizímu, nepřátelskému, mocnému*, na něm nezávislému předmětu, pak se k němu vztahuje tak, že jiný, jemu cizí, nepřátelský, mocný, na něm nezávislý člověk je pánem tohoto předmětu. Vztahuje-li se ke své vlastní činnosti jako nesvobodné, pak se k ní vztahuje jako k činnosti ve službě, pod panstvím, tlakem a jhem jiného člověka.

Každé sebeodcizení člověka sobě a přírodě se projevuje ve vztahu, který sobě a přírodě dává vůči jiným od něho odlišným lidem. Proto se náboženské sebeodcizení nutně projevuje ve vztahu laika ke knězi, nebo také, neboť tu jde o intelektuální

svět, k prostředníku atd. V praktickém skutečném světě se může sebeodcizení projevovat jen praktickým skutečným vztahem k druhým lidem. Prostředek, jímž dochází k odcizení, je sám *praktický*. Odcizenou prací vytváří člověk tedy nejen svůj vztah k předmětu a aktu výroby jako k cizím, jemu nepřátelským silám, vytváří i vztah, v němž jsou druzí lidé k jeho výrobě a jeho produktu, a vztah, v němž je on k těmto druhým lidem. Tak jako vytváří svou vlastní produkci jako své odskutečnění, jako svůj trest, tak jako vytváří svůj produkt jako ztrátu, jako jemu nepatřící produkt, tak vytváří panství toho, kdo neprodukuje, nad produkcí a produktem. Tak jako si odcizuje svou vlastní činnost, tak přivlastňuje někomu cizímu činnost, která není jeho vlastní činností.

Dosud jsme zkoumali vztah jen ze stránky dělníka a později jej budeme zkoumat ze stránky nedělníka.

Tedy *odcizenou zvnějšněnou prací* vytváří dělník vztah člověka, jemuž je práce cizí a který stojí mimo ni, k této práci. Vztah dělníka k práci vytváří kapitalistův vztah k ní, anebo ať už zaměstnavatele nazveme jakkoliv. *Soukromé vlastnictví* je tedy produktem, výsledkem, nutným důsledkem *zvnějšněné práce*, vnějšího vztahu dělníka k přírodě a k sobě samému.

Soukromé vlastnictví vyplývá tedy analýzou z pojmu *zvnějšněné práce*, tj. *zvnějšněného člověka*, odcizené práce, odcizeného života, *odcizeného člověka*.

Pojem *zvnějšněné práce (zvnějšněného života)* jsme ovšem získali z národní ekonomie jako závěr z *pohybu soukromého vlastnictví*. Ale při analýze tohoto pojmu se ukazuje, že, jeví-li se soukromé vlastnictví jako základ, jako příčina zvnějšněné práce, je spíše jejím důsledkem, tak jako bohové nejsou *původně* příčinou, nýbrž účinkem pomatení lidského rozumu. Později se tento vztah zvrací ve vzájemné působení.

Teprve na posledním kulminačním bodě vývoje soukromého vlastnictví vychází opět najevo toto jeho tajemství, že je to totiž jednak *produkt zvnějšněné práce*, a za druhé, že je to *prostředek*, jímž se práce zvnějšňuje, *realizace tohoto zvnějšnění*.

Tento vývoj nám hned osvětluje různé dosud nevyřešené kolize:

1. Národní ekonomie vychází z práce jako z vlastní duše výroby, a přesto nedává práci nic a soukromému vlastnictví

vše. Proudhon učinil z tohoto rozporu závěr ve prospěch práce proti soukromému vlastnictví. My ale chápeme, že tento zdánlivý rozpor je rozpor *odcizené práce* se sebou samou a že národní ekonomie vyslovila jen zákony odcizené práce.

Proto také chápeme, že *mzda* a *soukromé vlastnictví* jsou totožné: neboť tam, kde produkt, předmět práce sám práci odměňuje, je mzda jen nutný důsledek odcizení práce, tak jako se ostatně také ve mzdě jeví práce ne jako samoúčel, ale jako služebník mzdy. Později to rozvedeme a nyní vyvodíme už jen některé důsledky.

Násilné *zvýšení mzdy* (nehledě ke všem ostatním obtížím, nehledě k tomu, že jako anomálie by bylo udržitelné také jen násilně) by tedy nebylo ničím než lepším *odměňováním otroků*, a nevydobylo by ani dělníkovi, ani práci jejich lidské poslání a důstojnost.

Ba dokonce i *rovnost odměny*, kterou požaduje Proudhon, přeměňuje jen vztah nynějšího dělníka k jeho práci ve vztah všech lidí k práci. Společnost je pak chápána jako abstraktní kapitalista.

Mzda je bezprostřední důsledek odcizené práce a odcizená práce je bezprostřední příčina soukromého vlastnictví. S jednou stránkou musí tedy padnout i druhá.

2. Ze vztahu odcizené práce k soukromému vlastnictví dále plyne, že se emancipace společnosti od soukromého vlastnictví atd., od poroby vyjadřuje *politickou* formou *emancipace dělníků*, ne že by se jednalo o jejich emancipaci, ale proto, že v jejich emancipaci je obsažena emancipace obecně lidská, avšak ta je v ní obsažena proto, že celá lidská poroba je zahrnuta ve vztahu dělníka k výrobě a veškeré vztahy poroby jsou jen modifikacemi a důsledky tohoto vztahu.

Jako jsme z pojmu *odcizené, zvnějšněné práce* došli *analýzou* k pojmu *soukromého vlastnictví*, je možno pomocí obou těchto činitelů vyvinout všechny národně ekonomické *kategorie* a v každé kategorii, jako ku příkladu v čachru, v konkurenci, v kapitálu, v penězích se opět shledáme jen s *určitým a rozvinutým výrazem* těchto prvních základů.

Ale dříve než budeme zkoumat toto utváření, pokusme se ještě vyřešit dvě úlohy.

1. Určit obecnou *podstatu soukromého vlastnictví*, jak vyplynula

jako důsledek odcizené práce, v jejím vztahu k *opravdu lidskému a sociálnímu vlastnictví*.

2. Přijali jsme *odcizení práce*, její *zvnějšnění* jako fakt a tento fakt jsme analyzovali. Nyní se ptáme, jak dochází *člověk* k tomu, že svou *práci zvnějšňuje*, odcizuje? Jak je toto odcizení založeno v podstatě lidského vývoje? Mnoho jsme už získali pro řešení úlohy tím, že jsme otázku po *původu soukromého vlastnictví přeměnili* v otázku po vztahu *zvnějšněné práce* k průběhu vývoje lidstva. Neboť mluví-li se o *soukromém vlastnictví*, má se za to, že jde o nějakou věc mimo člověka. Mluví-li se o práci, pak se má za to, že jde bezprostředně o člověka samého. Toto nové položení otázky je zároveň už i jejím řešením.

ad 1. Obecná podstata soukromého vlastnictví a její vztah k opravdu lidskému vlastnictví.

Zvnějšněná práce se nám rozpadla na dvě součásti, které se vzájemně podmiňují a nebo jsou jen různými výrazy jednoho a téhož vztahu, *přivlastnění* se jeví jako *odcizení*, jako *zvnějšnění*, a *zvnějšnění jako přivlastnění*, *odcizení* jako opravdové *zdomácnění*.

Zkoumali jsme jednu stránku, *zvnějšněnou práci* ve vztahu k *dělníkovi* samému, tj. *vztah zvnějšněné práce k sobě samé*. Zjistili jsme, že produktem, nutným důsledkem tohoto vztahu je *vlastnický vztah nedělníka k dělníkovi a k práci*. *Soukromé vlastnictví* jako materiální, souhrnný výraz zvnějšněné práce zahrnuje oba vztahy, *vztah dělníka k práci, k produktu jeho práce* a k *nedělníkovi* a vztah *nedělníka k dělníkovi* a k *produktu jeho práce*.

Když jsme nyní viděli, že ve vztahu k dělníkovi, který si *přivlastňuje* přírodu prací, jeví se *přivlastnění* jako odcizení, vlastní činnost jako činnost pro druhého a jako činnost druhého, *žití* jako obětování života, výroba předmětu jako ztráta předmětu ve prospěch nějaké cizí síly, nějakého *cizího* člověka, zkoumejme nyní vztah tohoto práci a dělníkovi *cizího* člověka k dělníkovi, k práci a k jejímu předmětu.

Nejprve je třeba podotknout, že vše, co se jeví u dělníka jako *činnost zvnějšňování, odcizování*, u nedělníka se jeví jako *stav zvnějšnění, odcizení*.

Za druhé to, že *skutečný, praktický postoj* dělníka ve výrobě a k výrobku (jako stav mysli) se jeví u nedělníka, stojícího proti němu, jako *postoj teoretický*.

Za třetí. Nedělník dělá vůči dělníkovi všechno, co dělník dělá vůči sobě samému, ale nedělá vůči sobě to, co dělá vůči dělníkovi.

Zkoumejme blíže tyto tři vztahy.*

— — —

[TŘETÍ RUKOPIS]

[SOUKROMÉ VLASTNICTVÍ A PRÁCE]

Ke s. XXXVI.²⁵ — Subjektivní podstata soukromého vlastnictví, soukromé vlastnictví jako pro sebe jsoucí činnost, jako subjekt, jako osoba je práce. Rozumí se tedy, že teprve národní ekonomie, která uznala práci za svůj princip — Adam Smith — která tedy už věděla, že soukromé vlastnictví není jen nějaký stav mimo člověka — že tato národní ekonomie má být zkoumána jednak jako produkt skutečné energie a pohybu soukromého vlastnictví (je to samostatný, pro sebe ve vědomí vzniklý pohyb soukromého vlastnictví, moderní průmysl jako osoba, jako produkt moderního průmyslu, tak jako na druhé straně urychlila, glorifikovala energii a vývoj tohoto průmyslu a učinila z nich sílu vědomí. Jako fetišisté, jako katolíci se proto této osvícené národní ekonomii, která — uvnitř soukromého vlastnictví — objevila subjektivní podstatu bohatství, jeví přívrženci peněžní a merkantilní soustavy, kteří znají soukromé vlastnictví jako jen předmětnou bytost pro člověka. Engels nazval tedy právem Adama Smitha Lutherem národní ekonomie.²⁶ Jako Luther poznal náboženství, víru jako podstatu vnějšího světa, a proto vystoupil proti katolickému pohanství, jako zrušil vnější religiozitu tím, že učinil z religiozity niternou podstatu člověka, tak jako popřel kněze vedle laika, protože kněze přesadil do srdce laiků, tak je rušeno bohatství nacházející se vně člověka a na něm nezávislé — dosažitelné a udržitelné tedy jen vnějším způsobem — tj. tato jeho vnější bezmyšlenkovitá předmětnost je zrušena tím, že se soukromé vlastnictví ztělesní v samém člověku a člověk sám je poznáván jako jeho podstata — ale proto člověk sám je*

* Zde je text nedokončeného prvního rukopisu přerušeno.

* V orig.: Selbst.